

YAKUT VƏ ALTAY DASTANLARINDA DİRİLİK SUYU

Xülasə

Yakut olonxolarında dirilik suyu İlqə adlı ilahi nemət sayılan içki ilə paralel iştirak edir. İlqə döyüş zamanı gücünü itirməkdə olan bahadıra səmadaki qadın şaman tərəfindən verilir. Yakut və Altay dastanlarında dirilik suyu ilahi mənşəlidir və bahadıra ilahilər tərəfindən verilir, qəhrəmanın güclənməsinə, yenidən dirilməsinə xidmət edir. Yakut və Altay dastanlarında dirilik suyu ölü suyu ilə birlikdə çıxış edir. Həyat verən ana ağaclarla dirilik suyunun bağlılığı həm Yakut, həm də Altay dastanlarında vardır. Yakut və Altay dastanlarında dirilik suyu Süd ağ göl və Sumer-ulan dağı ilə bağlıdır. Türk mifologiyasında Süd ağ göl və Sumer-ulan dağı insan ruhunun yarandığı və şəfa tapdığı ölməzlik məkanındır. Buryat uluqlərində və "Qeser" dastanında qəhrəmanların əbədi gəncliyi dirilik suyu ilə bağlıdır. Antik dünya mifologiyası ilə Altay və Yakut dastanlarındakı dirilik suyu və onların funksiyası arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, yunan mifologiyasındakı Ambroziya, Hind mifologiyasındakı Amrita, Soma yalnız allahlara məxsus içkidir, onlar yalnız allahlara ölümsüzlük bəxş edir. Yakut və Altay dastanlarında isə dirilik suyu ilahi mənşəli olsa da, bahadırlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Açar sözlər: Süd ağ göl, həyat ağacı, dirilmə, dirilik suyu

Giriş. *Yakut olonxolarında:* Yakut olonxolarında (qəhrəmanlıq dastanlarında) və schirli nəğillərində dirilik suyu qəhrəmanın ölüb-dirilməsinə və güc-qüvvə toplamasına xidmət edən motiv kimi mühüm rol oynayır. Olonxolarda dirilik suyu *İlqə* adlı ilahi nemət sayılan içki ilə paralel iştirak edir. İlqə (ağ və sarı rənglərdə, ördək yumurtası boyda, ölüni dirildə bilən gücdə təsvir edilir) döyüş zamanı gücünü itirməkdə olan bahadıra səmadaki qadın şaman tərəfindən atılır və bahadır cəld hərəkətlə səmadan enən İlqəni ağzı ilə qəbul etməlidir.

Kırs Nürqun üçün səmadan süd ağ atlar və ağ İlqə ilə dolu tuluqlar enir [1, s.275]. Yakut olonxolarının bahadırları Dıray Berqen, Kırs Nürqun, Tamallaayı Berqen və digərləri səmadan enən ilahi İlqəni udaraq, düşməne qalib gələn bahadırlardır. Olonxoda Ürün Sölöqöy müqəddəs İlqəni səmadan qəhrəmanın qara qüvvələrlə döyüşdə itirdiyi enerjisini və həyat gücünü bərpa etmək üçün götürür. Döyüşün ən kritik anında, qəhrəmanın artıq gücünü itirib məğlub olacağı vaxtda allahların elçisi Sölöqöy müqəddəs İlqəni götürüb birbaşa qəhrəmanın ağzına atır. Bundan sonra qəhrəmana güc gəlir və

rəqibinə qalib gəlir [2, s.60].

"Dıray Berqen" olonxosunda "ürünq İlqə" adlı ağ ilahi içki təsvir olunur. Bu sehrli içki qəhrəmanlara bəhədirlük gücü, ilahi vergivermə xüsusiyyətinə malikdir. Bahadır Dıray Berqenin abaası bahadırı ilə döyüşdə yenildiyini görən sadıq dostu-bahadırın adı ali ilahi Ürünq Ayı Toyona yalvarır ki, onun sahibinə kömək etsin. Ürünq Ayı Toyon şaman qadın Ayı Alakaayı Kuonu qəhrəmana köməyə göndərir. Şaman qadın səmadan ilahi sarı İlqəni birbaşa bahadırın ağzına süzür. İlahi İlqənin qəbulundan sonra Dıray Berqen qüvvətli olub rəqibini məğlub edir [3, s.194].

Olonxo bahadırı Beriet Berqen Yuxarı dünyaya gedib dirilik suyunu orada tapır və öz gücünü bərpa edir. "Nurqun Bootur" olonxosunda bahadır Nurgün Bootur dirilik suyunu yer altında dünyadan tapır. Belə ki, dirilik suyunu qadın abaası yuxarı dünyada yaşayan Gün Ceseqey Toyondan (at ılıxı ilahisindən) oğurlayıb. Nürqun Bootur ölmüş bahadır Ayı Ürünq Uolani diriltmək üçün samurun kəllə sümüyündə göy rəngə çalan parlaq dirilik suyunu götürür. O, bu dirilik suyu ilə ölüni başını isladır,

*Folklor İnstitutu. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: ulker.elekberova@bk.ru

bədəninə çiləyir, bir-iki damcı ağzına damızdırır [4, s.231]. Olonxoların əksəriyyətdə bəhadir dirilik suyunu həm içir, həm də bədəninə sürtür. Beləliklə, yaraları sağalır, güc-qüvvətə gəlir. Deməli, olonxolarda dirilik suyu yalnız içmək üçün nəzərdə tutulmayıb.

Folklor mətnlərindən gördüyü kimi, dirilik suyunu götürmək üçün samurun kollə sümüyündən, qarğanın sidik kisəsindən istifadə edilir. Bunlar suyu daşıya biləcək qab və ya tulqu funksiyasına yətinir.

“Çepçeken-çepçeken” adlı Yakut sehrlə nağılında qəhrəman doğma bacısını qarğanın öz balalarını sağaltmaq üçün götirdiyi dirilik suyu vasitəsilə dirildir. Nağılda deyilir ki, abasının oğlu böyük bacını yeyir, sümüklərini zibilliyə atır. Onurğa, oynaq, ayaq sümüklərini tapıb bir yerə yığır. Qarğanın yuvasını dağıdır, quşların gözələrini çıxarırlar, ayaqlarını və qanadlarını qırırlar. Qarğa, balalarını öldürmələri üçün yalvarır. Onda öldürülən qızın qaradaş qarğadan dirilik suyunu götürməsinə istəyir. Qarğa dirilik suyunu heyvanın sidik kisəsində götürür. Bacını dirilik suyunda yuyurlar və o dirilir [5, s.96].

Bu folklor nümunələrində isə dirilik suyu bədən üzvündən əldə edilir. Məsələn, “Qüdrətli Ər -Soqotox” olonxosunda bəhadir Ayı Kemmiş Kırkıktay atası Ər -Soqotoxu diriltmək üçün dirilik suyunu öz ağağının daxili zəələsindən çıxarıb və atasını dirildir [6, s.185]. “Çaçaaxaan” sehirli Yakut nağılında isə qəhrəman Çaçaaxaan demonik varlıq Manqusun çöçələ barmagından dirilik suyu çıxarıb öz uşaqlarını dirildir [7, s.79]. Bəhadir Acı-Bucu qaradaşını atın qulağından çıxardığı dirilik suyu ilə canlandırır [1, s.51]. Bəhadir Sici Bosxonq atın sağ qulağınan çıxardığı dirilik suyunu içir və özünü sürterək güclü və qüdrətli olur. [1, s.47]. Kırdaanax Kıs yaralı atını onun qulağından dirilik suyunu mülham kimi yaralarına sürterək müalicə edir [1, s.64]. Bəhadirün atı səma mənsəli olub, səmadan endiyi üçün onun qulağından dirilik suyunun əldə edilməsi təsadüfi deyildir, çünki dirilik suyu da səma mənsəlidir. Ürüng Ayı Toyon Oqo Tulayxani, bəhadir Beriet Merçen Nuoralcın Kuonu dirilik suyu vasitəsilə dirildir, bəhadir Yelyüü Üyedülbe ölməkdə olan bəhadir

Aan Sandılaya dirilik suyu içirərək yenidən gücləndirir [1, s.175-176].

Yakut olonxosunda dirilik suyu ilə yuyunduqdan sonra gözəlləşən Kıs Nürçün “Göyçək Fatma”Azərbaycan nağılında qəhrəmanın rəngli bulaqların suyu ilə yuyunub gözəlləşməsinə xatırladır. “Koroğlu” dastanında Koroğulun dirilik çəməsindən su içdikdən sonra qüvvətli olması və heç bir düşməyə yenilməməsi Yakut olonxoları ilə variantlaşır. “Çil at” Azərbaycan nağılında qəhrəman dərya ağyrının südümdə çimib cavanlaşır. Azərbaycan nağıllarında qarşımıza çıxan qəhrəman güc-qüvvə, şəfa verən və gözəllik bəxş edən bulaqlar dirilik suyunun transformasiyaya uğramış şəkli, folklor yaddaşında qalan qalığı kimi çıxış edir. Məsələn, meşədə uşağın kəsilmiş başını sağaldan hovuzdakı su və ya gözəllik bəxş edən bulaq suyu, qəhrəmanın dərya ağyrının südümdə (invariantı: Süd ağ göl) çimib cavanlaşması dirilik suyunun transformasiyaya uğramış funksiyasını icra edir.

Ölü və diri suyu: Öljöt mönü uta (Müqə, Münç, Məqə) Yakut nağıllarında ölü suyunun adlandırılır. Yakut nağıllarında “ostuoruja”, “ölör mönü uta” adlı ölü suyundan danışılır. Yakut olonxosunda Kus Xançılın oğlu abasıların yaşadığı məkana girib orada biri ölü, digəri isə diri su ilə dolu iki vedrə görür. Diri suyu içdikdən sonra boş vedrəyə ölü suyunu töküb abasıları aldadır [1, s.19].

Türk mifologiyasında səma suyu dirilik yeraltı su isə ölü su kimi dəyərləndirilir. V.Y.Propp “Sehirli nağılın tarixi kökləri” əsərində qeyd edir ki, “dirilik suyu və ölü suyu bir-birinə zidd deyildir, əksinə onlar bir-birini təmamlayır” [8, s.167]. V.Y.Propp ölü suyun mənsəyini qədim Misir yeraltı ölümlər dünyası ilə bağlayır. İnanca görə, qədim misirlər əvvəlcə ölüyə ölü suyu çiləyirmişlər. Bununla, onu tam ölüyə çevirmişlər. Bu, dəfn mərasimində ölüünün üzörün səpələn torpaq kimidir. Bundan sonra o, əsl ölü hesab edilir. Yalnız bu ritualdan sonra dirilik suyu təsir edə bilirdi [8, s.167-168].

Altay dastanlarında: “Alıp Manaş” Altay dastanında Ak xanın adamları tərəfindən doxsan qulaclı quyuya atılan bəhadir sadiq atı ağ

küpküklü dirilik suyu vasitəsilə yenidən canlandırır. “Kozin Erkeş” Altay dastanında düşməni Karattı xan tərəfindən öldürülən Kozin Erkeşin sevgilisi Bayım-Sur müqəddəs su *arjan kutuk suu* ilə onun sümüklərini yuyur, bəhadirün sümükləri ələ örtülüb birləşir.

“Kan-baba” mətnində Kan-baba atın qarını kəsib ora girib gizlənir. Alıp qara quş iki balası ilə gəlir, Kan-baba quşun balalarını tutub dirilik suyu (məncü) su götürməsinə tələb edir. Alıp qara quş birinci dəfə atı su götürür, Kan-baba suyun haqiqi dirilik suyu olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün quşun balalarından birinin başını kəsib, suyu onun üstünə töküür və Alıp qara quşu ikinci dəfə dirilik suyunu götürməyə göndərir. Bu dəfə quş əsl suyu götürür və Kan-baba suyu quşun ölmüş balasının üstünə töküür o canlanır. Kan-baba dostu Batır xanı da bu yolla canlandırır [9, s.122].

Sibir tatarlarının inanclarına görə, yeraltı dünyada İrlə xana xidmət edən çox sayda demonik varlıq var, onlardan biri qırx bəyuzlu heyvanın üstündə gəzən doqquzbaşlı Cilbeqandır. Əfsanələrin birində deyilir ki, Cilbeqan qara tülküni (qara tülkü tatar mifologiyasında yeraltı dünyaya aiddir. Tatar folklorunda cəhənnəmin allahı Lzit xanın qızı kimi təsvir olunur) ovlamaq istəyən bəhadir Komdey-Mirçenin başını kəsib yeraltı dünyaya, İrlə xana aparır. Bəhadirün bacısı Kubayko Cilbeqanın izi ilə yeraltı dünyaya qaradaşının başını gətirməyə gedir. Yeraltı dünyada uzun və qorxulu yolçuluqdan sonra oradakı axar çayın kənarında dağın yanından İrlə xanın qırx küncüldə dəş sarayını (buryatların inancına görə cəhənnəm qırx küncüldə, qırx qarılı və qırx hissəlidir) və qarşısında bağlanmış atını görüb içəri daxil olur. Bəd ruhlarla mübarizədən sonra bütün maneələri yenən Kubayko İrlə xanı görə bilir və ondan qaradaşının başını istəyir, lakin İrlə xan Kubaykoda torpağa basdırılmış yeddibəşli iri qoyunu çıxarmasını tələb edir. O, əvvəlcə qaradaşının başını tapır, sonra qoyunu dartıb çıxarır və işıqlı dünyaya çıxır. Qaradaşın başını bədəninə – yerinə qoyub ağlayan igid quş Kobaykoya Kudaşın rəhmi gəlir və ona *dirilik suyu* göndərir. Dirilik suyunu qaradaşının dodaqlarına üç dəfə sürtür və o canlanır [10, s.68-73].

Ana ağac və dirilik suyu: Yakut olonxosunda içində torpağın sahibi-ruhu yaşayan göyün səkkizinci qatına yüksələn müqəddəs ağac qarşısında diz çöküb dua edən Basımnı bəhadirə kömək edir. Ağacın içindən çıxan sahibə-ruh bəhadirün yaralarına qoxtuğunu altından çıxardığı ağ İlqeni çəkir və Basımnın yaraları sağalır. Sahibə ruh bəhadirə sol döyüşü ilə amizdirib ona xeyir-dua verir [1, s.138]. Bəhadir Dırayı müqəddəs ağac *Aal Luuk Mas* ağ İlqə ilə baslayır [1, s.36].

Həyat verən ana ağacla dirilik suyunun bağlılığı həm Yakut, həm də Altay dastanlarında vardır. Altay əfsanələrində göyün on ikinci qatına qədər yüksələn dünya dağının üzərində bir qayın ağacının olduğunu, həyat suyunun bu qayının altındakı müqəddəs çuxurda olduğu deyilir. Bu həyat suyunun başında müqəddəs ruh olan Tata adlı gözətçi dayanır. “Minusinsk” qəhrəmanlıq dastanında belə deyilir:

Böyük bir dağ yüksəlir on iki göy qatından, Dağda bir qayın vardı, yarpaqları altından. Qayının altında kiçik bir çuxur vardı, Bir qarış belə deyil, ondan yüz dəfə dardı. Bir çuxur dopdohaydu qultu həyat suyuyla, İçən ölməz olurdu əbədi bir duyğuyla. Altın bir kasa vardı bu suyun lap başında, Orda bəhçi də vardı, kim bilir, kaç yaşında, Ağsaqqal Tata denir o bəhçinin adına, Tanrıça qoymuş idi bu qayının altına

[11, s.122].

Süd ağ göl: Türk mifologiyasında səmadan cənnətdə Süd ağ gölün olduğu deyilir. Yakutlarda kutun insana ali tanrı Ayı Toyon Ağa tərəfindən verildiyinə inanılmırdır. V.Radlovun dediyinə görə, Altay tatarları böyük tanrı Bay Ülğonin ataların tələbi ilə yeni doğulmuş körpəyə veriləcək həyat gücünü Süd ağ göldə axtarması üçün bir elçi göndərməsinə inanırlar. Yeni doğulmuş körpəyə həyatın simvolu olan, ona həyat gücü verən süd kütü ifadə edir. Bu inanc Volqa çuvaşları kimi müxtəlif türk xalqlarında hələ də mövcuddur. Bir qohum öldüyündə xoşbəxtliyin evdən uzaqlaşmaması üçün evdə süd paylanır və süd dolu bir qab evdə bir yerə gizlədilir [12, s.41]. Burdan da anlaşılır ki, Süd ağ göl insanın ruhunun qaynağıdır.

Şamanlar qanlıq zamanı insanın ruhunu təmizləmək, yumaq, dindəndirmək üçün Süd ağ gölə aparırdılar. Şaman qanlıq prosesində yorulan tın-burasını dincəlmək üçün Süd ağ gölə gəndərir və "Süt-ak-köldən suqat al, Sürün tudan jəmzə il, yəni Süd ağ göldən iç, Sürün dağından ye", - deyir [13].

"Altay Buucay" Altay dastanında somada Süd ağ göl, yanında isə şafaverici, ölüni canlandıran qız Temecə-koo təsvir olunur. O, Erkemelin üzərinə ağ süd sıradanda bahadır dirilib ayağa qalxır. "Ak Bökənin oğlu Kan Tacı" Altay dastanında da Sütter-köl təsvir edilir Dastanda qəhrəmanın Sumer-ulan-layqanın yanında Sütter-kölerdə çimib təmizlənməsi, Səma suyu *Deri-nor* təsvir edilir. Dastanda Koq-Ayrı, Alaş qamdan öyrənir ki, Tilana-koonun ruhu Ulan-Sumer meşəsinin yanında Süd ağ gölini sahlılındır. "Maaday-Kara" Altay dastanında Köğüey-merqenin atı onu Süd gölüna batırıb çıxarıb sağaldır. Onun ruhunu Erliyin qızının ruhundan arındırır [14, s.142].

Xakaslarda uşağın yas mərasimində südlə bağlı ritual icra edirdilər. Bir yaşlı qadın fınca-na süzlülmüş südü öləndə cəsədin ətrafında üç dəfə fırlayaraq "birdəfəlik getmə qayıt" deyirdi. O uşağın ruhu öz anasından yenidən doğulsun deyə həmin südü içmək üçün anaya verirdi. Ölən uşağın ruhunun yeni körpəyə keçməsi üçün bu ritual süd vasitəsilə icra edilirdi. Xakaslarda şaman uşağı olmayanlar üçün "İmay tarlar" mərasimi keçirən zaman qanlıq prosesində uşağın kutunu alıb gəlir və bir fınca-nın südün içinə atıb hamılı olmasın üçün qadına verir. İnsanın ruhu, yeni kutla süd bir-birinə bağlıdır. Həm insanın doğulmasında, həm də öləndə sonrakı yas mərasimlərində süd iştirak edir. Xakaslarda canlı insanların ruhunu aparmaması üçün ölüyə "verilən" ritual südü xakaslara *xuraylan süd* adlandırılırdı [15, s.155].

Sudalanan mətnlərdən göründüyü kimi, Süd ağ göl türk mifologiyasında ruhan yarıdır, bəd qüvvələrdən arındığı, şəfa tapdığı və güc-qüvvəyə çatdığı ruhan ölməzlik məkanidir. Sudalanan folklor mətnlərindən aydın olur ki, Süd ağ göl Həyat ağacı ilə bağlı olduğu kimi Dünya dağı Sümer-ulan tau ilə də bağlıdır. Bunu qaraçay-balkar folklor mətnlərindən də

görmək olar. *Ölümsüzlük bəxş edən Minqi tau bulacağı* haqda balkar rəvayətinə görə, Alauqanın oğlu Qaraşauay Minqi tau (Elbrusun) zirvəsində bulaqdan su içib yaşayır. Balkarlarda hələ də Elbrus dağının zirvəsindəki ölümsüzlük bulağı haqda inanc mövcuddur. Uzunömürlü qalmaqal qarağalar kimi daim o bulaqdan su içən qusların ölümi təsadüfən başqa sudan içməsi ilə izah olunur [16, s.705]. Qaraçay-balkar eposunun qəhrəmanları Qaraşauay və onun atı Qemuda o bulaqdan su içdiyi üçün onlar qocalıq və ölmürlər. Onların indi də Minqi taunun ətrafında yaşadıklarına inanılır [17, s.484-485]. Balkar əfsanəsinə görə Elbrus yüksəkliklərinin arasında biri dirilik, digəri ölü su olan iki çıxıntı su bulağı var. Bulağı yüksəklikdə oturub kiminsə bulağa gəldiyini gördükdə burulğan yarıdan, əgər gələni geri dönməzsə, gözlərini oyan qartal qoruyur.

Çökilən misallardan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, türk xalqlarının folklorunda geniş yayılmış dirilik suyu motivinin arxaik kökündə Süd ağ göl inancı dayanır. Türk mifologiyası həyat və ölüm fəlsəfəsi, ölümsüzlük axtarıları, əbədi həyat düşüncəsi, əbədiyyətin bir təq Tarıya məxsus olması (Köğü Mönkə-əbədi Göy) inancları üzərində qurulmuşdur.

Bahəddin Ögəlin "Əstidə, türk dastanlarında ölümsüzlük yoxdur, təkcə ölib-dirilmə vardır" fikri [18, s.586]. Qeyd etmək lazımdır ki, bu fikrin özü mübahisəlidir, çünki türk dastanlarında ölümsüzlüyə ən bariz nümunə kimi "Ural-batır" başqırd dastanını misal göstərmə bəlik. 1. Dastanın qəhrəmanı Ural-batır ölümsüzlük axtarır, dirilik suyunu tapır, lakin içmir. Dastanda dirilik suyu ölib-dirilməyə deyil, məhz ölümsüzlük axtarılarına xidmət edir. 2. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının "Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul" boyunda Dəli Domrul ölüm mələyini məhv edib, insanları ölümsüz etmək istəyir. 3. "Maaday-Kara" nın II bölümündə atası Maaday-Kara ilə anası Altın-Tarğa ölmüş Köğüdey-merqen üçüncü dəfə səfərə çıxır. Bu səfər yeraltı dünyanın hakimi Erlik bəyi öldürmək üçündür. Erlik bəyi öldürüb pis insanları orada qoyub, yaxşı insanları götürüb yer üzünə qayıdır. Köğüdey-merqenin səfəri ölümsüzlük axtarışı kimi dəyərləndirilir [19].

Buryat ulıqlarında: Dirilik suyu motivinə digər moqol xalqlarının folklorunda, buryat ulıqlarında rast gəlmək olur. Buryat ulıqlarının süjetində qəhrəmanın qara, şəffaf dirilik suyu (myxəwəin xapa yhatı) tapması təsvir olunur. Türklərin arxaik inanc və mərasimlərinin buryat folkloru ilə qarşılaşdırılması orta qəddərin və ya davamlı mədəni əlaqələrin nəticəsində onların arasında oxşar cəhətlərin çox olduğunu göstərir.

Əgər sən ananı incitəsən

Humer dağları aşar,

Süd göl yoxa çıxar.

Humer yula şərqəxül,

Exel xüic qomoylojo opxixodo

Hünxen dalay şərqexel! [20, s.48]

Həm buryatlarda, həm də yakutlarda qarğaların sahib olduqları dirilik suyunu inanc olmuşdur [21, s.107]. Kalmıqların mifoloji rəvayətləri Araxa (və ya Araxu) adlı mifoloji varlıqla və buddist ilahəsi Oçirvani ilə bağlıdır. İnsanlar ölməyə başlayanda allahlar yığılıb ölmənin qarşısını almağın yollarını fikirləşirlər. Onlar sehirlə ölümsüzlük nektarını – Arşanı kəşf edirlər. Bütün allahlar getdikdən sonra Oçirvani Arşanı qorunmalı idi. Lakin onun qısa müddətli yoxluğundan istifadə edən Araxa tez gəlib ölümsüzlük nektarı Arşanı içib yerinə sidiyini tökür. Oçirvani onun dalınca gedir, lakin içmir. Onun aşağı tərəfi yerin altına gedib ilana və haşaratlara çevrilir. Yuxarı hissəsi isə Aya yüksəlib onu örtür. Araxa öləndə üç ildən bir, ayı isə ildə üç dəfə udacağını bildirir. Ay və Günəş tutulmaları zamanı Araxanın onları udacağını inanılır. Araxa haqda mif kəlmə inancını izah edir [22, s.94].

Antik dünya mifologiyasında: Həyat ağacının qadın ilahəsi kimi təsvir edilmiş qadın Misir təsviri sənətdə yer almışdır. Həyat ağacı budaqları ilə həyat suyu yeraltı çarlıqdan həyat ağacının yuxarisına çıxan və "dərnliliklərin suyu" kimi çıxış edən səmavi ölümsüzlük suyudur. İsidlə bağlı təsvirlərə bəzən Nut və

ya Xator yanındakı insana həyat ağacının budağında axan həyat sirsini içirirlər. [23, s.319]. *Ambroziya* Yunan mifologiyasında Olimp allahlarına ölümsüzlük və əbədi gənclik bəxş edən içki idi [23, s.54]. *Amrita* Hind mifologiyasında ölümsüzlüyün ilahi içkisi idi. Amrita haqda təsvirlər soma haqda təsvirlərlə bərabərdir. "Riqveda"da Soma şirəsi fəvqətabii güc və ölümsüzlük bəxş edən allahların içkisi kimi qiymətləndirilir. Epik ədəbiyyatda Amrita ilə Soma anlayışları bir-birini əvəz edir. Amritanın əldə edilməsi ilə bağlı induist mifləri Somanın oğurlanması ilə bağlı braxman əfsanələri ilə səsleşir. Qarudanın Amritanı oğurlaması mifi daha qədimdir. Bu mif qartal İndranın Somanı oğurlaması ilə bağlı vediy mifi ilə genetik cəhətdən əlaqədardır. Görünür, o müqəddəs içkinin oğurlanması haqda mifin Hind-Avropa variantına və ümumiyyətlə, "dirilik suyu" nun əldə edilməsi ilə bağlı geniş yayılmış miflərə variantlaşır. "Mahabharata"da deyilir ki, Qaruda atası Vinatunu ilanların əsirliyindən qurtarmaq üçün onların tələbi ilə allahlardan Amritunu götürməli idi. O, İndranın rəhbərlik etdiyi allahlardan orduyunu aldadaaraq, günəşin simvolu olan fırlanan təkərdən keçərək, Amritunu qoruyan iki əjdahanı öldürərək onu əldə edir. Sonra İndra ilə səziş bağlayaraq, Amritunu qeri qaytarmasına məhkəməli edəcəyini bildirir. Qaruda Amritunu ilanlara verdikdən sonra onlara Amritunu içməzdən əvvəl ritual yuyunmalı olduqlarını bildirir. Onlar yuyunma ritualını yerinə yetirdikləri zaman İndra Amritunu oğurlayıb yenidən göyə aparır [24, s.58].

Nəticə. Yakut və Altay dastanlarındakı dirilik suyu ilə antik dünya mifologiyasındakı dirilik içkilərinin oxşar cəhəti hər ikisinin ilahi mənşəli olmasıdır. Onlar fərqləndirən cəhət isə Yakut və Altay dastanlarında dirilik suyunun döyüşən bahadira güc-qüvvə və ölümsüzlük vermək üçün nəzərdə tutulmasıdır. Bundan başqa, Yakut və Altay dastanlarındakı dirilik suyu Süd ağ göllə, Sumer-ulan dağı ilə, həyat verən ana ağacə, İlqə ilə bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Н.В.Емельянов. Сюжеты якутских олонхо. М., Изд. «Наука», 1980.
2. А.Е.Кулаковский. Материалы для изучения якутских верований. Записки Якутск. Госд. О. Книга 1, 1923.
3. Дырырай Бэргэн. Олонхо. Дьокуускай: Бичик, 2009.
4. Нюргун Боотур Стремительный. Якутское олонхо. Якутск: Як. кн. изд-во, 1975.
5. Саха остуорууйалара (Якутские сказки). Якутск, 1954.
6. Могучий Эр Соготох. Якутский героический эпос. Новосибирск, «Наука», 1993.
7. Якутские сказки /Сост. Д.К.Сивцев. Суорун Омоллоов, П.Е.Ефремов. Якутск: Кн.Издательство, 1990.
8. В.Я.Пропт. Исторические корни волшебной сказки. М., Лабиринт, 2010.
9. Казахский фольклор в собрании Г.Н.Потанина. Алма-ата: Изд. АН, Казах. СССР, 1972.
10. С.Пашков. Исследования и материалы шаманства в Сибири. Записки Русского Географического Общества. 2 книжка, 1864.
11. V.Ögel. Türk mitolojisi. 2c. Ankara, 1995.
12. Образцы народной литературы тюркских племен, изданные В.Радловым. Часть IX. С-П., 1907.
13. Н.П.Дыренкова. Материалы по шаманству у телеутов. Сборник Музея антропологии и этнографии, т.X. 1931.
14. Н.Я.Пинкифоров. Анноский сборник. Собрание сказок алтайцев. Горно-Алтайск, Ак-Чечек, 1995.
15. В.А.Бураков. Традиционные представления хакасов о душе. Археология, этнография и антропология Евразии. 2007, 1 (29).
16. П.Остряков. Народная литература кабардинцев и ее образцы // Вестник Европы. 1879. Т.4, Кн.89.
17. Наргы. Героический эпос балкарцев и карачаевцев. М., 1994.
18. Ögel V. Türk mitolojisi. 1 c. II sayr. B., "M.B.M", 2006.
19. Altay-Türk destancılık geleneği ve Maaday-Kara destanı. Dr. Selahaddin Bekki. Ankara. 2002, Yeni Türkiye Yayınları.
20. Абай Гесер-Хубун (Эхирит-Булагатский вариант). Часть 1. Улан-Удэ. 1961.
21. Т.М.Михайлов. Из истории бурятского шаманизма. Улан-Удэ, 1980.
22. Борджанова. Калмыцкая обрядовая поэзия. Интернет.
23. Donna Rosenberg. Dünya mitolojisi. Büyük destan ve söylenceler Antolojisi. 3 Baskı. İmge kitabevi. 2003.
24. Э.Н.Темкин, В.Г.Эрман. Мифы древней Индии. М., Г.Р.В.Л.И. «Наука», 1982.

THE WATER OF LIFE IN THE YAKUT AND ALTAI EPICS

Summary

The article examines the revival motive of the fairytale and epic character. In the Yakut magic fairy tales and in the heroic olonkho the revival motive of the main character hero is the traditional elements of the plot. The article deals with the archaic motif of activity of hero as an archetype in the Yakut magic fairy tales, olonkho and in the Altai epics in comparison with materials of world folklore. The aim of the research is to show the artistic image of the archaic motives in the Yakut olonkho and in the Altai epics of the mythological and poetic context. The objectives of the study are to determine the role of archaic motives in the formation and development of the epic. In writing the article we have used the comparative-typological method of folklore study.

Key words: White milk lake, the tree of life, revival, living water

ЖИВАЯ ВОДА В ЯКУТСКИХ И АЛТАЙСКИХ ЭПОСАХ

Резюме

В статье рассматривается мотив оживления сказочного и эпического героя, оживление богатыря с помощью живой воды как архаический сюжетный мотив в якутском и алтайском эпосе. В якутских волшебных сказках и героических сказаниях олонхо мотив оживления главного героя является традиционным сюжетобразующим элементом. В статье рассматривается архаичный мотив деятельности героя как архетипа в якутских волшебных сказках, олонхо и алтайском эпосе по сравнению с материалами мирового фольклора. Цель исследования – показать художественный образ архаичных мотивов в якутском олонхо и в алтайских эпосах мифологического и поэтического контекста. Задачи исследования – определить роль архаичных мотивов в формировании и развитии эпоса. При написании научной статьи использован сравнительно-типологический метод изучения фольклора.

Ключевые слова: Белос молочное озеро, дерево жизни, оживление, живая вода